

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

их полномочий забезпечується не тільки нормативно установленими гарантіями, а і особистими якостями судді. Пропонується ввести в судову практику певні стандарти якості прийнятих рішень, а також інших правил, якими повинна відповідати діяльність судді.

Ключевые слова: внутрисистемное управление, судебная система, независимость судьи, судебное решение.

PROBLEMS OF THE PROVISION TO INDEPENDENCE OF THE JUDICIAL SYSTEM Moscvich L.N.

In article are researched problems of the correlation of the management processes inwardly judicial system and principle to independence judge. It is motivated that realization of the right to judges by itself to come to a conclusion within the framework of their own authority is provided not only normative installed warranty, but and larval quality to judges. Propose to carry in judicial practical person determined standard quality taken decisions, as well as other rules, which must correspond to activity to judges.

Key words: management, judicial system, independence to judges, judicial decision.

Надійшла до редакції 07.12.2009 р.

УДК 343. 98

В.І. Алексєйчук, канд. юрид. наук
*Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

РОЛЬ СПЕЦІАЛІСТА В ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ

Розслідування злочинів – складний розумовий процес, під час якого нерідко виникає необхідність у використанні спеціальних неправових знань. У досудовому слідстві зазвичай їх застосовують у таких формах, як участь спеціаліста при проведенні слідчих дій, прове-

дення судових експертиз та отримання консультацій спеціалістів. Існує позиція щодо виділення й інших форм участі спеціаліста в процесі розслідування, як-то: показання експерта (спеціаліста), проведення ревізій, перевірок, надання довідок тощо (В.О. Образцов,

О.В. Селіна) [Див.: 10, с. 87, 88; 12, с. 100-109].

Окремої уваги, на нашу думку, потребує вивчення питання участі спеціаліста у проведенні слідчих дій. Отримана таким чином інформація може сприяти розширенню їх пізнавальних можливостей. Зазначимо, що як учені, так і практики не завжди однозначно оцінюють роль спеціаліста в реалізації такої форми застосування спеціальних знань. Це призводить до втрати важливих доказів, позначається на ефективності розслідування злочину в цілому. Особливо це стосується використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події, тому що в багатьох випадках ця слідча дія виступає першочерговою і здійснюється в умовах інформаційного дефіциту. У той же час місце події є вагомим потенційним джерелом відомостей про злочин і злочинця, які можна виявити як безпосередньо, так і опосередковано, аналізуючи їх зв'язки.

Серед категорій злочинів, розслідування яких взагалі не може бути здійснено без участі спеціалістів, особливе місце посідають злочини проти життя особи, що становлять велику небезпеку й викликають тяжкі безповоротні наслідки. Закон у таких випадках вимагає

обов'язкової участі спеціаліста в галузі судової медицини при огляді місця події, де виявлено труп людини. Аналіз практики розслідування вбивств свідчить, що слідчі, з огляду на відсутність указівок закону щодо обов'язкової участі інших спеціалістів під час проведення огляду місця події, недостатньо використовують можливості останніх. Серед науковців також існує точка зору, що слідчий може обходитись без допомоги спеціаліста в усіх випадках, крім тих, коли законом передбачено обов'язкове його залучення (Б.В. Романюк) [11, с. 138, 139]. Подібний підхід негативно відбивається на якості пізнавальної діяльності слідчого, призводить до висунення неправильних версій, затягування часу розслідування. Водночас саме кваліфікована думка спеціаліста нерідко стає ключовим моментом на шляху успішного розкриття й розслідування злочину.

Питання участі спеціаліста при проведенні слідчих дій, зокрема, під час огляду місця події, розглядалися в роботах А.А. Вайнштейна, О.М. Зініна, Н.І. Клименко, О.Н. Колесниченка, В.К. Лисиченка, Г.А. Матусовського, В.М. Махова, Е.Б. Мельниковой, Б.В. Романюка, О.В. Селіной, І.М. Сорокотягіна, В.Ю. Шепітька, В.І. Ши-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

канова [Див.: 1; 3-6; 8-16] та ін.

Науковці здебільшого висловлюють свої міркування стосовно понять «спеціальні знання», «попередні дослідження» та суб'єктів і форм їх застосування. На підставі вивчення існуючих позицій із цих питань спробуємо визначити роль і значення використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події при розслідуванні вбивств.

Учені виділяють напрямки використання спеціальних знань під час огляду місця події, серед яких основним вважається надання допомоги слідчому у виявленні, вивченні і фіксації слідів та іншої доказової інформації [14, с. 134, 136]. Дійсно, спеціаліст суттєво поліпшує й полегшує процес збирання доказів під час огляду місця події, надаючи технічну допомогу слідчому (щодо застосування науково-технічних засобів при дослідженні обстановки місця події, окремих слідів і доказів, при проведенні фіксації слідчої дії та її результатів, вилученні, копіюванні слідів, упакуванні вилучених об'єктів тощо). У той же час такий підхід до розуміння значення й ролі спеціаліста в проведенні огляду місця події є, на нашу думку, неповним, оскільки становить собою звужене трактування можливостей ви-

користання спеціальних знань.

Необхідність залучення спеціалістів при огляді місця події з метою застосування спеціальних знань, з нашого погляду, зумовлена низкою причин. Головним є те, що слідчий, як процесуальна фігура з певним статусом, одночасно не може виконувати 2 різні процесуальні функції – слідчого і спеціаліста – як осіб, покликаних вирішувати різні завдання. Слідчий використовує наявні в нього спеціальні знання в межах своєї професійної підготовки для виявлення об'єктивно існуючих слідів, ознак, явищ. Установлення ж тих із них, знання про закономірності виникнення, існування, зміни яких не входять у його професійну підготовку, здійснюється спеціалістами, як і побудова попередніх висновків на підставі даних закономірностей, пояснення виявленого. Поряд із цим спеціаліст є особою, яка поінформована про сучасні спеціальні засоби й методи дослідження, які постійно розвиваються й удосконалюються, про що слідчий не завжди може бути обізнаний.

Під час розслідування вбивств обстановка місця події нерідко буває ускладненою, що може бути пов'язано і з подіями на цьому місці, які безпосеред-

ньо передували вбивству (сумісне перебування злочинця й жертви під час вживання спиртних напоїв, їжі, сварки, бійки), і з діями злочинця чи інших осіб, які відбувались після вчинення злочину (знищення слідів злочину, нашарування наступних змін, інсценування обставин іншої події) тощо. Іноді місце події може виглядати як картина події іншого виду (пожежі, вибуху, виробничої аварії, дорожньо-транспортної події). За таких умов проведення огляду місця події питання участі спеціалістів набувають підвищеної уваги.

Виходячи з того, що розслідування злочину є перш за все пізнавальним процесом за своєю сутністю, головним призначенням спеціаліста є сприяння слідчому в отриманні найбільш повних і достовірних відомостей про подію злочину і злочинця. Завдання спеціаліста під час огляду місця події в зазначеному розумінні слід викремлювати залежно від структури пізнавального процесу. Останній складається з аналізу (вивчення деталей обстановки місця події, окремих слідів, предметів), синтезу (встановлення причин та умов утворення виявлених змін, можливих зв'язків останніх поміж собою), оцінки отриманої інформації (щодо її зв'язків з

подією злочину і значення в процесі доказування) і побудови на її підставі слідчих версій (про особу злочинця, обставини, час, спосіб учинення злочину та ін.).

Під час огляду місця події спеціаліст надає суттєву допомогу слідчому у визначенні кола об'єктів, які стосуються події злочину. У процесі аналізу обстановки місця події спеціаліст може звернути увагу слідчого на специфічні сліди й ознаки об'єктів, їх конструктивні особливості, інформація про які може виявитися важливою для розслідування. Це можуть бути явні сліди й ознаки або не-явні (невидимі, слабковидимі, приховані, знищені). З урахуванням того, що під час проведення огляду місця події основна увага приділяється пошукам об'єктів, які в подальшому розслідуванні виступатимуть доказами, доцільно наголосити на значущості й інших груп об'єктів. Так, інформація про деякі об'єкти обстановки місця події, прямо не пов'язані зі злочинном, може бути використана надалі як непрямі докази і в тактичних цілях – як орієнтуюча інформація при проведенні наступних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (наприклад, у результаті порівняння рослинності, складу ґрунту, мікрочастинок фарби,

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

побілки, пилу, сміття, килимових покриттів, властивих певній місцевості, приміщенню, виробництву, які можуть бути надалі виявлені на одязі, взутті злочинця, у його волоссі, на тілі, під нігтями тощо й використані з метою його викриття, перевірки показань осіб, які стверджують про своє перебування на місці події, та ін.). Саме на такі ознаки обстановки може звернути увагу слідчого спеціаліст виходячи з можливостей певного виду експертних досліджень. Важливе значення для повного з'ясування обставин злочину матиме також установлення спеціалістом відсутності певних змін обстановки, які повинні мати місце в подібній ситуації, або виявлення ознак слідів, що вказують на їх штучність і свідчать про інсценування певних обставин.

Привстановленні можливих причинних зв'язків за ознаками змін обстановки місця події треба уважно поводитись у ситуаціях, коли інформація про обставини вчинення вбивства надходить від очевидців, інших постраждалих осіб, самого злочинця. Такі показання можуть виявитися помилковими або навмисно викривленими й негативно вплинути на правильність визначення причинно-наслідкових залежностей. У такому випадку пізнавальний

процес розгортається у зворотному напрямку – від причини (яка, зі слів інших осіб, викликала настання виявлених змін) до наслідків (змін, які повинні були настати в такому випадку й за таких умов).

З урахуванням процесуальних положень про статус висновків спеціалістів у перебігу огляду місця події, які не мають значення доказів, науковці-криміналісти правильно відзначають, що результати спеціальних досліджень відіграють важливу орієнтуючу роль у розслідуванні, у тому числі при побудові й перевірці версій, визначенні шляхів пошуків нових речових доказів тощо [2, с. 496]. Отримана в результаті використання спеціальних знань інформація дозволяє встановити важливі елементи й обставини події (число учасників, їх окремі властивості, характер дій і поведінки, механізм і спосіб учинення злочину, наявність інсценування, тип та індивідуальні особливості застосовуваного знаряддя, час, місце, мотиви злочину та ін.), що сприяють своєчасному плануванню й проведенню інших невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів з метою перевірки висунутих версій. Вірогідність отриманих у результаті таких досліджень фактів може бути різ-

ною – від імовірних можливих припущень до категоричних попередніх висновків, однак у всіх випадках ця інформація є вагомою для успішного розслідування.

У результаті спеціальних досліджень у процесі огляду слідчий одержує інформацію не тільки про приховані ознаки об'єктів обстановки місця події, а й про невідомі раніше обставини, про які свідчать виявлені ознаки. Така інформація може бути використана як під час огляду місця події, так і в подальшому розслідуванні з метою діагностики особи невідомого злочинця, моделювання події злочину. Так, у випадках виявлення трупа поза місцем учинення злочину аналіз і вилучення мікрочастинок, наявних на його одязі, взутті, під нігтями, можуть зорієнтувати слідчого на пошуки місця вчинення злочину. Такі об'єкти можуть свідчити й про окремі ознаки злочинця (колір волосся, стать, групу крові, одяг), про застосовувані знаряддя, професію потерпілого або злочинця.

За приклад може служити випадок з практики Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз (НДІСЕ). У районі м. Маріуполя Донецької області в лісопосадці було виявлено труп з двома личинками комах на тілі. Участь в ог-

ляді місця події спеціаліста-ентомолога дозволила встановити, що ці личинки належать до виду мух, що живуть у вологому середовищі з прісними водами, що не відповідало умовам місцевості, де було знайдено труп (Маріуполь розташований на березі солоного Азовського моря). Висновки спеціаліста при огляді сприяли встановленню обставин злочину й подальшому виявленню місця його вчинення [7].

З урахуванням викладеного, до завдань спеціаліста під час огляду місця події можна віднести: (1) здійснення спеціального аналізу обстановки місця події та її окремих об'єктів (з використанням спеціальних знань, методів, прийомів, технічних засобів дослідження); (2) поєднання виявленої фактичної інформації з метою з'ясування причин та умов утворення виявлених змін; (3) висловлення власної оцінки об'єктивно виявленої інформації; (4) формулювання версій та їх перевірка.

Комплекс цих завдань є підставою для визначення перш за все пізнавальної ролі спеціаліста у проведенні огляду місця події.

Виконання технічних завдань спеціалістом в процесі огляду місця події (пов'язаних із (а) забезпеченням фіксації

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

результатів слідчої дії, (б) подоланням ситуаційних перешкод під час її проведення, (в) наданням допомоги в пошуках, вилученні й упакуванні слідів і речових доказів) є не менш важливим, оскільки воно сприяє забезпеченню пізнавальної діяльності шляхом розширення можливостей отримання доказової інформації та надійного збереження її доказових властивостей для подальшого використання при розслідуванні.

На підтвердження викладених положень про роль спеціаліста в огляді місця події наведемо результати проведеного нами узагальнення кримінальних справ про вбивства, які дають підстави констатувати, що участь спеціалістів у дослідженні обстановки місця події (1) зіграла значну роль у встановленні обставин події у 83% із числа 253 справ, по яких спеціалісти брали участь в огляді: сприяла (а) знайденню слідів злочинця, (б) виявленню ознак, що характеризують механізм події, спосіб учинення злочину, причини, час смерті, знаряддя злочину, місце вбивства, спосіб проникнення в приміщення тощо; (2) дозволила з'ясувати незначні деталі події – у 3,2%; (3) не дала додаткової інформації по справі – в 11,8%; (4) була пов'язана з отриманням інформації, яка в

подальшому не підтвердилася зібраними доказами у справі – у 2% (останнє здебільшого стосується встановлення причин смерті).

Аналіз кримінальних справ дозволив назвати типові помилки слідчого, пов'язані з неправильним визначенням ролі спеціаліста у проведенні огляду місця події. Серед них:

1. *Ігнорування слідчими використання допомоги спеціалістів* у дослідженні обстановки місця події. У 74,2% розглянутих нами справ про вбивства брали участь спеціалісти-криміналісти, у галузі судової медицини – у 81,4% справ, балістики, пожежної техніки, кінолог – у 0,7% справ, у 1,5% справ протокол огляду має відмітку про участь спеціаліста (експерта) без указівки на галузь його спеціальних знань. У ситуаціях, коли є свідки вбивства, спеціалістові, здебільшого відводиться формальна роль або він взагалі не запрошується. У той же час показання очевидців не завжди можуть бути правильними, і ретельний аналіз, проведений спеціалістом, може сприяти виявленню додаткової інформації про злочин, яка нерідко буває протилежного змісту, ніж попередньо отримана.

Таке ставлення слідчих до проведення огляду місця події

позначається на якості вилучення й упакування слідів та об'єктів. А такі недоліки призводять до безповоротної втрати доказів, до неможливості їх використання в повному обсязі, перешкоджають експертам у вирішенні в подальшому важливих питань.

2. *Неправильна організація роботи спеціаліста* на місці події, орієнтація його лише на надання технічної допомоги слідчому (у вилученні, упакуванні об'єктів, застосуванні додаткових засобів фіксації результатів огляду місця події тощо). Це призводить до своєрідної пасивності спеціаліста в пізнавальному процесі, чим звужуються можливості огляду місця події.

3. *Перекладання слідчим своїх повноважень* щодо проведення огляду місця події *на спеціаліста* (в основному на судово-медичного експерта або криміналіста), що пов'язано з помилковим розумінням мети участі останніх. У таких випадках слідчий не бере участі в окремих етапах аналізу обстановки місця події, в оцінці певної інформації разом із спеціалістом, внаслідок чого пізнавальний процес при огляді втрачає цілісність, що виявляється в неможливості встановити зв'язки між окремими фактами, в побудові непра-

вильних версій.

4. *Перебільшення значення думки спеціаліста*, так би мовити, підкорення версії спеціаліста, призводить до необ'єктивності огляду місця події, його неповноти, однобічності, спрямування всього процесу розслідування злочину хибним шляхом.

5. *Включення до змісту протоколу огляду місця події висновків спеціалістів*, категоричних тверджень стосовно досліджуваних об'єктів та їх властивостей. Необхідно пам'ятати, що під час огляду місця події будь-які припущення мають попередній характер і в подальшому можуть виявитися помилковими. Занесення ж їх до протоколу ставить під сумнів доказову силу останнього через фіксацію в ньому ймовірної, точно не встановленої інформації і може призвести до прийняття хибних рішень у справі, до неповноти висунення версій. Подібна помилка відзначається в 19,8% досліджених протоколів зазначеної слідчої дії. Сюди належать категоричні твердження й припущення про непридатність для ідентифікації виявлених слідів, про походження, причини, умови й час їх утворення, про вид використаного знаряддя за його відсутності, послідовність і механізм розвитку події, про дії учасни-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ків, відсутність негативних обставин у досліджуваній обстановці (без пояснення, що саме розуміється під такими), про належність виявлених предметів конкретним особам та ін.

Подібні помилки суттєво звужують пізнавальний потенціал огляду місця події й негативно впливають на подальший процес розслідування, позбавляючи його важливих доказів.

Таким чином, роль спеціаліста при проведенні огляду місця події необхідно розглядати в широкому контексті: не лише як суб'єкта з надання технічної й консультативної допомоги слідчому, а й як активного учасника пізнавального процесу, спрямованого на встановлення всебічної, повної та об'єктивної інформації про обставини злочину і злочинця. У цьому процесі спеціаліст, ґрун-

туючись на своїх знаннях, аналізує обстановку місця події з метою виявлення змін, викликаних подією злочину, а також інших деталей, ознак обстановки, інформація про які може бути використана при розслідуванні. Остання ж не тільки отримується, а й оцінюється спеціалістом разом зі слідчим, з'ясовуються можливі причини й умови утворення виявлених змін, що знаходить подальший розвиток у побудові версій по справі.

У зв'язку із цим, слідчому необхідно якомога ширше використовувати допомогу спеціалістів під час проведення огляду місця події, не перебільшуючи в той же час значення їх висновків, сприймати останні як орієнтуючу інформацію й оцінювати в сукупності з іншими доказами по справі.

Список літератури: 1. *Вайнштейн А.А.* Участие специалистов в следственном осмотре: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 717 / ВЮЗИ. – М., 1966. – 18 с. 2. *Войтович Е.М.* Предварительный анализ и доэкспертные исследования вещественных доказательств // *Держава і право: Зб. наук. пр.: Юрид. і політ. науки.* – К.: ІДП НАН України, 2001. – Вип. 11. – С. 496-500. 3. *Зинин А.М.* Криминалист в следственных действиях: Учеб.-практ. пособ. – М.: Экзамен, Право и закон, 2004. – 144 с. 4. *Клименко Н.И.* Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя: Учеб. пособ. – К.: Вища шк., 1990. – 103 с. 5. *Колесниченко А.Н., Матусовский Г.А.* Применение научно-технических средств в работе над следами при осмотре места происшествия. – Х.: РИО ХГУ, 1960. – 91 с. 6. *Лисиченко В.К.* Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике: Учеб. пособ. – К.: Вища шк., 1979. – 88 с. 7. Матеріали практики співробітників Харків. наук.-досл. ін-ту суд. експертиз: участь у проведенні огляду місця події, м. Маріуполь. 8. *Махов В.Н.* Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 296 с. 9. *Мельникова Э.Б.* Участие специалистов в следственных действиях. – М.: Юрид. лит., 1964. – 88 с. 10. *Образцов В.А.* Криминалістика: модели средств и технологий раскрытия преступлений: Курс лекций. – М.: Изд-во ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. – 400 с. 11. *Романюк Б.В.* Використання спеціальних знань слідчим на стадії досудового слідства // *Право України.* – 2002. – № 3. – С. 137-142. 12. *Селина Е.В.* Применение специальных познаний в уголовном процессе. – М.: Юрли-

тинформ, 2002. – 144 с. **13. Сорокотягин И.Н.** Специальные познания в расследовании преступлений. – Ростов: Изд-во Ростов. ун-та, 1984. – 120 с. **14. Шейфер С.А.** Следственные действия. Система и процессуальная форма. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 208 с. **15. Шепітько В.Ю., Салтєвський М.В., Дрюченко О.Я.** та ін. Криміналістичні та організаційні проблеми використання технічних засобів у боротьбі зі злочинністю // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. пр. НДІВПЗ. – Х.: Право, 2000. – Вип. 4. – С. 79-95. **16. Шиканов В.И.** Использование специальных познаний при расследовании убийств: Учеб. пособ. – Иркутск: Изд-во Иркут. гос. ун-та, 1976. – 90 с.

РОЛЬ СПЕЦИАЛИСТА В ХОДЕ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ УБИЙСТВ Алексейчук В.И.

Рассматривается познавательный аспект участия специалиста в осмотре места происшествия при расследовании убийств. Раскрыты возможности анализа обстановки места происшествия, который осуществляется специалистом. Определена его роль в процессе оценки выявленной в ходе осмотра места происшествия информации, в установлении причинных связей изменений обстановки с обстоятельствами совершенного преступления. Обосновывается ориентирующее значение выводов специалиста как источников для выдвижения и проверки первоначальных версий в процессе расследования убийств. Обозначены типовые ошибки следователя, связанные с неправильным пониманием роли специалиста в осмотре места происшествия.

Ключевые слова: участие специалиста в следственных действиях, осмотр места происшествия, расследование убийств, версии, типовые ошибки.

THE ROLE OF A SPECIALIST IN A SCENE EXAMINATION WHILE A MURDER INVESTIGATION Alieksieichuk V.I.

In the article the cognitive aspect of a specialist's participation in a scene examination while a murder investigation is researched. The possibilities of the analysis of scene circumstances which is exercised by a specialist are discovered. The role of a specialist in the process of measuring of the information discovered while scene examination as well as in defining the casual relationship of the scene change with the circumstances of the crime committed was determined. The directing significance of a specialist's summaries as a source of formulating and examining of primary versions in the process of murder investigation is methodized. The typical mistakes of an investigator connected with the misunderstanding of the role of a specialist in a scene examination are emphasized.

Key words: specialist's participation in an investigatory activity, examination of a scene, investigation of murders, versions, typical mistakes.

Надійшла до редакції 15.12.2009 р.